

Рудник Р.М.

*аспірант першого року навчання
кафедри суспільно-політичних наук, глобалістики та соціальних
комунікацій ВМУРоЛ «Україна»*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У статті автор аналізує сучасний стан громадянського суспільства в Україні, вказує на основні проблеми його становлення та зазначає основні шляхи розбудови дієвого та по-справжньому демократичного громадянського суспільства в Україні. Формує уявлення про загальносуспільну систему цінностей, які відповідають українським традиціям і менталітету нації, наслідують найкращі традиції та загальноцивілізаційні орієнтири для утвердження ефективних і стабільних взаємовідносин представників державного та недержавного секторів для створення в Україні громадянського суспільства, зорієнтованого на суспільне благо. Автор дійшов висновку, що громадянське суспільство необхідне для затвердження демократії в Україні.

Ключові слова: громадянське суспільство, самоорганізація населення, суспільне благо, громадянська свідомість, цінності нації, соціально-політична стабільність, соціальна система, демократична держава, суспільство, індивід, Україна.

Громадянське суспільства є одним із основних напрямів розвитку світового співтовариства, оскільки громадянське суспільство виступає своєрідним фундатором правової

демократичної, розвиненої і по-справжньому незалежної держави.

Проблема громадянського суспільства завжди перебувала в центрі філософської і політичної думки (рис. 1). Так, ще Платон (427–347 рр. до н. е.) та Арістотель (384–322 рр. до н. е.), хоча й ототожнювали суспільство з державою, але водночас розглядали питання взаємовідносин людини і влади. Поняття «громадянське суспільство» з'явилося у XVIII ст., зокрема, у працях Г. Гроція (158–1645 рр.), Т. Гоббса (1588–1679 рр.), Дж. Локка (1632–1704 рр.). Концептуального оформлення ідея громадянського суспільства набула у творчості Т. Гоббса, відповідно до якої *громадянське суспільство* – це одержавлене суспільство, яке є результатом переходу від природного до суспільно-політичного стану. Держава творить громадянське суспільство, закладаючи його основи, встановлюючи порядок, цивілізуючи суспільство та його членів. Дж. Локк доводив, що, уклавши суспільний договір, держава отримує від людей рівно стільки влади, скільки необхідно й достатньо для створення умов для того, щоб усі й кожен могли забезпечувати свої громадянські інтереси, і не може зазіхати на природні права людей – на життя, свободу, власність тощо. Хоча Дж. Локк ще не розмежовував суспільство й державу, розрізнення ним прав особи й держави мало велике значення для становлення концепції громадянського суспільства. Гегель уже відмежовував суспільство і державу. За Гегелем (1820–1885 рр.) громадянське суспільство – це сфера матеріальних умов життя, в якій індивіди пов'язані інтересами. У взаємовідносинах суспільства і держави Гегель віддавав перевагу останній, спираючись на думку, що в ній представлена загальна воля громадян. К. Маркс (1818–1883 рр.), як і Гегель, також вважав, що громадянське суспільство існує поза державою як політичним інститутом. Однак на відміну від Гегеля К. Маркс виходив з ідеї вторинності держави щодо громадянського суспільства. На його думку, громадянське

суспільство, у якому приватній власності належить вирішальна роль, породжує державу [1].

Рис. 1. Окремі філософсько-політичні думки щодо громадянського суспільства

Проблеми становлення та розвитку громадянського суспільства за сучасної доби в Україні, оптимізації їх взаємовідносин з органами влади стали предметом дослідження багатьох учених, зокрема таких, як О. Коломієць, О. Корнієвський, В. Ліпкан, Г. Почепцов, А. Колодій, І. Кресін, М. Михальченко, Л. Рудник, Ф. Рудич, В. Степаненко, С. Тимченко, О. Якубовський, К. Козлова, А. Матвійчук, В. Новак, В. Новохацький, В. Пашенко, В. Скворець,

О. Тинкован, Г. Усаченко, С. Дмитрієва, В. Корольова,
Л. Медведєва, С. Проскуріна, А. Рудакова та інші.

В існуючих наукових працях вказані питання розглядалися фрагментарно та досить опосередковано, що, у свою чергу, обумовлює необхідність наукового аналізу даної проблеми та його *актуальність*.

Метою статті є здійснення всебічного аналізу наукових праць, нормативно правових актів і «загальновідомих» реалій громадянського суспільства в Україні, а також визначення основних тенденцій його становлення.

Виходячи з розуміння масштабності даної проблематики цієї статті автором поставлено основні *завдання*: розкриття змісту та значення громадянського суспільства; запропонувати найдоцільнішу (на думку автора) дефініцію громадянського суспільства; визначити основні недоліки сучасного стану громадянського суспільства в Україні; виділити основні шляхи розбудови громадянського суспільства з ефективною системою загальносуспільних цінностей.

Існує багато дефініцій «громадянського суспільства», але найдоречнішою, на думку автора, є наступна: *громадянське суспільство* – це система відносин між громадянами, закріпленими у відносинах певних спільностей людей, які мають різний вимір: соціально-демографічний, політичний, економічний, конфесійний тощо [2].

В умовах громадянського суспільства можна виділити низку основних принципів, які характерні у ставленні до індивіда [3]:

- усі члени суспільства рівні перед законом;
- члени суспільства мають рівні можливості для реалізації своїх цілей;
- кожен член суспільства має право вибору при з'ясуванні будь-яких питань, що стосуються його особисто;
- чим більшої кількості індивідів стосується рішення, тим менше воно залежить від дій окремої особи;

– рішення загальної компетенції ухвалюються за участю всіх сторін;

– рішення про делегування влади ухвалюються з найбільшою демократичністю.

Очевидно, у кожній людині закладено прагнення до свободи розвитку усіх здібностей завдяки максимальному задоволенню духовних і матеріальних потреб. Реалізувати їх у повному обсязі в сучасному суспільстві неможливо. В умовах громадянського суспільства проблема повинна розв'язуватися максимально демократичним шляхом самим суспільством, виходячи з накопиченого культурного та історичного досвіду.

Принципова особливість громадянського суспільства полягає в тому, що воно цілковито відкрите для змін. Тому перед людьми в будь-який момент постає низка тих чи інших можливостей щодо самореалізації своїх потреб і здібностей [4].

Для великої соціальної системи існує чотири типи загроз [3]:

– загрози від помилок у визначенні цілей її подальшого розвитку;

– загрози з боку внутрішніх складників системи (підсистем);

– загрози з боку інших соціальних систем;

– загрози природного або стихійного характеру.

На думку автора, перші дві загрози в сучасних умовах найбільшою мірою впливають на національну безпеку України, оскільки її політична, економічна та інші системи життєдіяльності суспільства сьогодні переходять в істотно інший стан унаслідок кардинальних змін вказаних систем.

Очевидно, що переважна частина громадян України переживає цей період досить болісно. Але підстав стверджувати, що він закінчиться найближчим часом, немає. Українська реальність дає аж занадто велику кількість порушень конституційних прав і свобод людини в Україні.

Серед них навіть порушення фундаментальних природних прав людини (на життя, на свободу та особисту недоторканність, рівності перед законом) [5]. Якщо при цьому врахувати політичну, етнічну, конфесійну та соціальну роздробленість українського суспільства, що об'єктивно призводить до все корпоративніших вимог окремих груп населення, то стає цілком очевидним, що саме дієздатні інститути громадянського суспільства мають стати на заваді можливого згубного внутрішнього розколу держави.

Відсутність надійного правозахисного механізму призводить до того, що населення починає орієнтуватися на неконституційні способи захисту своїх прав та свобод. Стали звичним явищем мітинги, страйки, пікетування адміністративних будівель, голодування. Усі ці обставини безпосередньо впливають на соціальне самопочуття суспільства та значною мірою визначають суспільно-політичну стабільність у державі.

Таким чином, суб'єктом і базисом демократичної держави та її ідеології є громадянське суспільство. Тому за його відсутності демократичний устрій дослідники цілком обгрунтовано характеризують як квазідемократичний. У зв'язку з цим, формування громадянського суспільства можна розглядати як одну з передумов забезпечення соціально-політичної стабільності, а отже, і національної безпеки України. Проте практична реалізація цього завдання перебуває на низькому рівні [6].

Найактуальніші проблемні питання формування громадянського суспільства можна умовно поділити на дві групи: неухильне забезпечення прав і свобод людини та вдосконалення механізмів формування і функціонування вказаного суспільства.

Однією з головних функцій громадянського суспільства є забезпечення прав і свобод громадян. Це пов'язано з тим, що головною умовою існування, як громадянського

суспільства, так і правової держави виступає особистість, її право на самореалізацію, на індивідуальність і особистісну свободу. Таким чином, панівне положення в громадянському суспільстві відводиться індивіду, якому правова держава покликана надати можливість для задоволення його потреб і реалізації можливостей. Громадянське суспільство покликане захистити індивіда і забезпечити його правами людини, тоді як правова держава – правами громадянина. Так у взаємодії громадянського суспільства і правової держави здійснюється задоволення прав і свобод людини і громадянина. Причому, у громадянському суспільстві і правовій державі права і свободи громадян мають бути не тільки проголошені, а й гарантовані державою. Такими гарантіями можуть бути законодавче закріплення умов, за яких неможливе обмеження прав і свобод або ухвалення законів, що деталізують права і свободи, проголошені в конституції. Реальне забезпечення прав і свобод досягається завдяки створенню механізму їх всебічної захищеності, а також встановленню цивільної, адміністративної і кримінальної відповідальності за їх порушення.

Відповідно до *статті 1 Конституції України*, Україна є демократичною правовою державою. Проте в дійсності нині Україна не є такою державою. Це пов'язано насамперед із тим, що в нашій державі ще й досі на належному рівні не створене громадянське суспільство. Адже, як відомо, одним із чотирьох рівнів, на яких має відбуватися зміцнення демократії, крім ідеології, інституцій і культури, є громадянське суспільство [7].

Причиною цього є відсутність досвіду існування громадянського суспільства або хоча б реальних спроб його створення впродовж багатьох років існування України, як незалежної держави.

Досі в Україні тривають дискусії про вплив держави та про баланс сил державної влади й суспільства. Значна частина населення вбачає в державі чужу, корумповану силу, не довіряє державній владі, хоча і дотримується утопічного погляду, ніби

винятково державними засобами можна створити нове громадянське суспільство. Між іншим, це типова утопія, поєднана з надією на мудрого вождя, авторитетного правителя, справжнього господаря, який, прийшовши до влади, владнає все справедливо й демократично. Державна влада дійсно може сприяти встановленню громадянського суспільства, але без ініціативи народу «знизу» її можливості обмежені [8].

Треба відверто визнати, що розвитку громадянського суспільства в Україні заважає стала застаріла суперечливість здійснення політичної влади. Головна суперечність – це суперечність між ідеєю демократії як повновладдя народу, проголошеної Конституцією України, і труднощами її реалізації. І це безпосередньо пов'язано з проблемою становлення громадянського суспільства в Україні. Специфіка проблеми полягає в тому, що вона не має і не може мати свого остаточного розв'язання. Громадянське суспільство – надто гнучкий і складний конструкт, щоб мати універсальну структуру, а тому переважна більшість поглядів на нього приречена на «тупцювання навколо» загальноновизнаних істин. Головне, через що звершується прорив до нових горизонтів – розуміння того, що громадянське суспільство не приходить саме собою. Його потрібно систематично і послідовно стимулювати, ладнаючи систему державного управління так, щоб вона перетворювалася з перепони на потужний важіль цього процесу. А для цього існує єдино результативний і конструктивний варіант розв'язання цих проблем – враховуючи національну специфіку, розкрити потенціал власної системи управління та ініціювати стратегічний процес, що дасть змогу поєднати зусилля різних рівнів управління і самоуправління в Україні.

Нинішній стан громадянського суспільства в Україні є досить не задовільним, а враховуючи всі «балачки наших політиків» про «прагнення» отримати повноправне членство в ЄС, є взагалі не прийнятним (рис. 2).

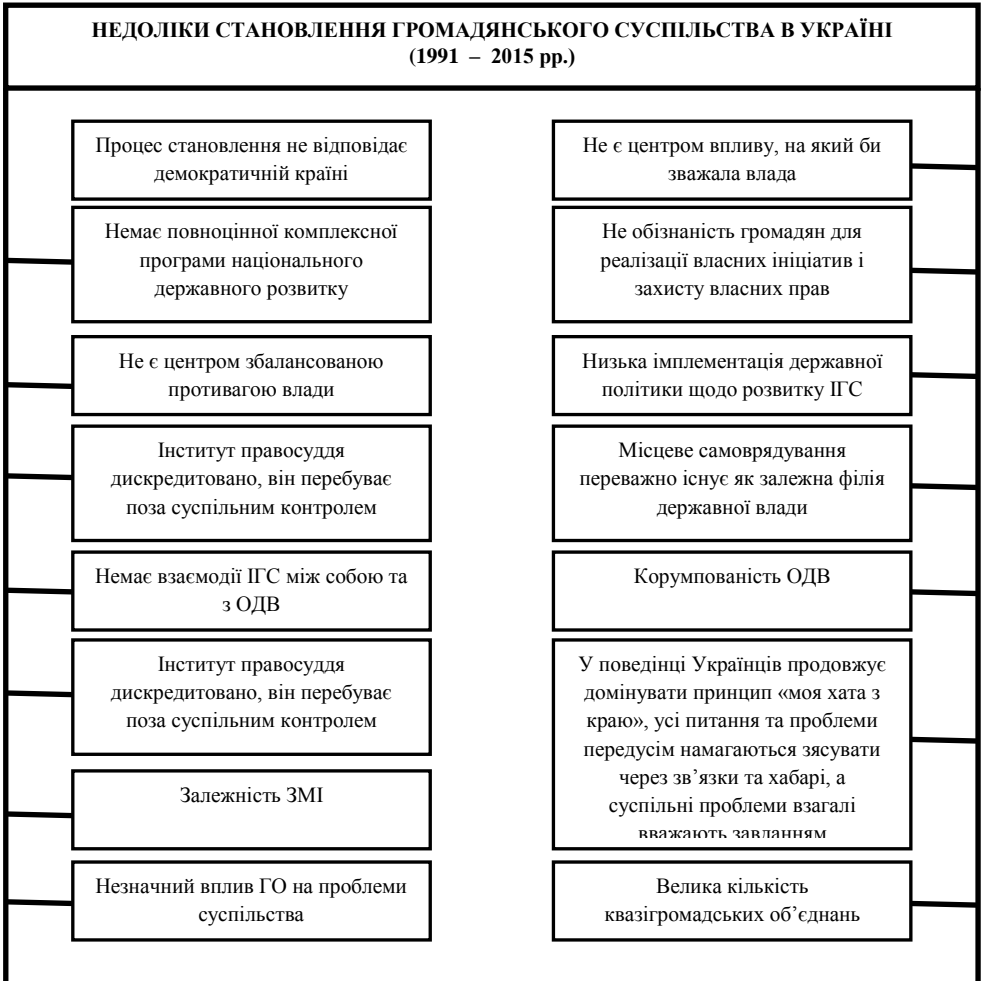
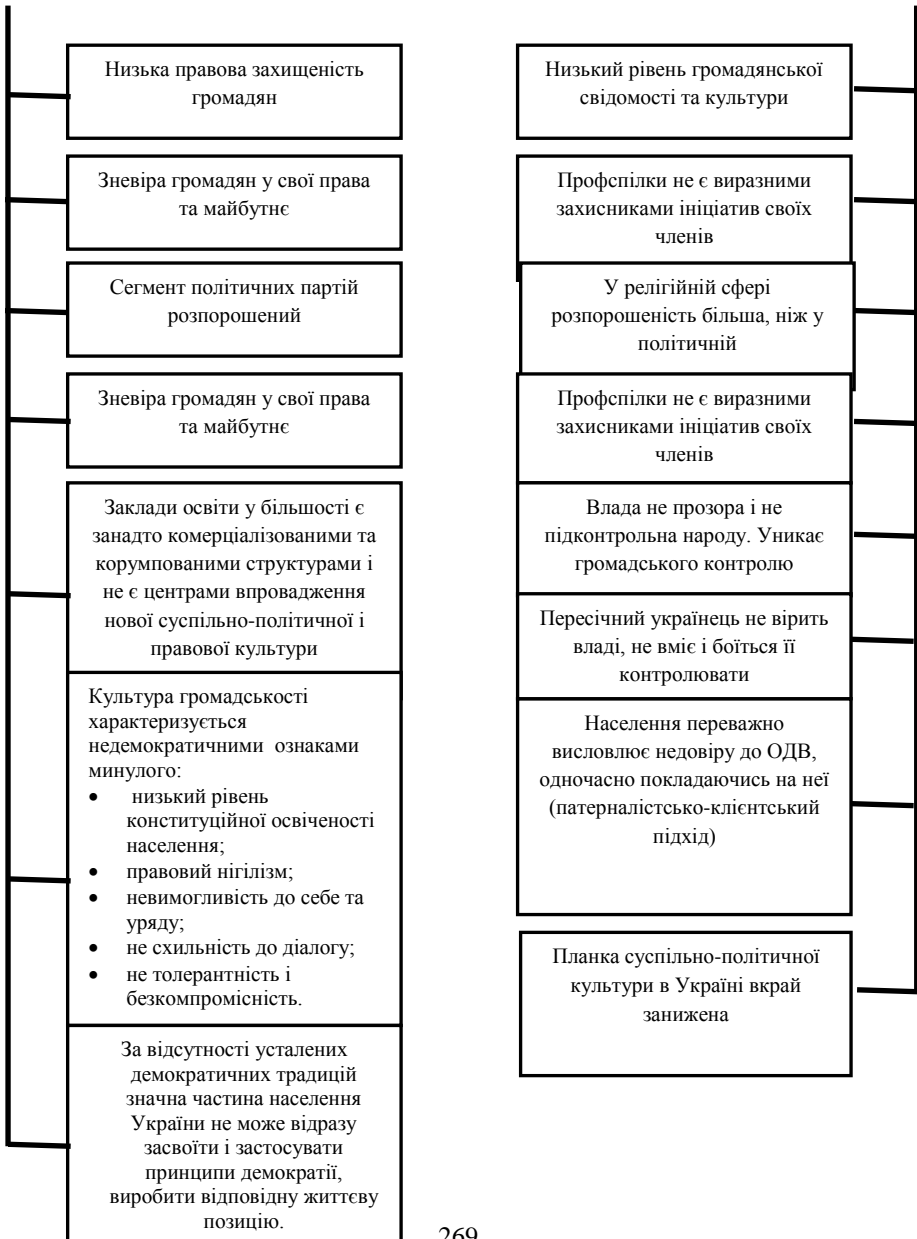

Рис. 2. Стан громадського суспільства в Україні від моменту набуття незалежності до сьогодення.

Основними шляхами розбудови дієвого та посправжньому демократичного громадянського суспільства в Україні повинні стати:

– розширення масової бази влади, підвищення політичної культури населення, створення нових можливостей участі громадян в управлінні державними і суспільними справами;

– активізація процесу роздержавлення всіх сфер суспільного життя, формування справжніх інститутів громадянського суспільства як ринкового, так і неринкового характеру (благодійні фонди, споживчі товариства, клуби за інтересами, товариства, асоціації тощо), розвиток різних форм громадського самоврядування і самодіяльності;

– постійне вдосконалення контрольних механізмів, тобто механізмів зворотного зв'язку від суспільства до держави;

– максимальне розширення сфери судового захисту прав і свобод людини, формування поваги до права і до закону;

– виховання нормального природного патріотизму – національного і державного – на основі поваги до національної історико-культурної спадщини;

– зміцнення свободи інформації і гласності, відкритості суспільства на основі щонайширших зв'язків із зарубіжним світом;

– піднесення рівня суспільної свідомості, подолання явищ соціальної пасивності, оскільки справа не тільки в наявності демократичних установ і процедур та інформованості населення, але й в умінні жити в умовах демократії, користуватися її благами, у готовності до постійного вдосконалення політичної системи відповідно до зміни конкретно-історичних умов.

Для утвердження ефективних і стабільних взаємовідносин, утворення міцного підґрунтя взаєморозуміння, спільних переконань, намірів, зусиль і дій усіх суб'єктів громадянського суспільства слід сформувати загальносуспільні цінності, які б

ЗАГАЛЬНОСУСПІЛЬНІ ЦІННОСТІ ДЛЯ РОЗБУДОВИ ІГС В УКРАЇНІ	
	Активній громадській участі в житті суспільства, місцевих громад і в розв'язуванні регіональних проблем через участь у добровільних публічних заходах і виявлення власної ініціативи.
	Прагненні до взаємодії, діалогу та порозуміння на основі реалізації принципу свободи слова, взаємного пошуку та обміну інформацією, установки на відкритість і взаємне збагачення, системне осмислення та здатність прислуховуватися до інших поглядів і переконань.
	Стабільності громадянської позиції представників місцевих спільнот, які виявляють ініціативу в регіонах на найнижчому (місцевому) рівні, щоб сприяти впровадженню їхніх стандартів життя та підтримати регіональний розвиток завдяки їхнім вмінням, досвіду, творчій ініціативі та потенціалу.
	Публічному діалогу як необхідній умові підтримки довіри державним органам. Він відкриває шлях легітиматії рішень, підтримки програм діяльності та власне посадових осіб, мобілізації громадськості на певні дії щодо підтримки дій уряду.
	Відкритому доступі для всіх українських громадян до органів державного сектору та до процесу прийняття рішень у державному секторі.
	Партнерських плідних взаєминах, заснованих на взаємній повазі членів державного сектору, бізнесових кіл і недержавного сектору, мета яких – підкріплювати досвід і підсилювати взаєморозуміння, сприяти розв'язанню проблем у співробітництві.
	Залученні активної та проінформованої участі громадян до процесу ухвалення рішень з урахуванням індивідуального та суспільного аспектів, участі громадян у впровадженні таких рішень.
	Відповідальності державних службовців і державних інституцій перед зацікавленими сторонами за формування та впровадження політики з використанням наявних ресурсів.
	Толерантному ставленні до різних культур, походжень та інтересів.
	Синтезі досягнень світових культур, об'єднань зусиль в управлінні суспільством, у кооперації виробництва і консолідації виробників.

Рис. 3. Розробка моделі загальносуспільних цінностей

відповідали українським традиціям і менталітету нації, наслідували найкращі традиції та загальноцивілізаційні ціннісні орієнтири. У прагненні створити в Україні патріотичне, згуртоване, духовне, культурне, розвинуте, миролюбне, дружнє та зорієнтоване на спільне благо суспільство, засноване на залученні громадян до активної участі в громадському житті, є надзвичайно важливою співпраця представників державного і недержавного секторів (рис. 3).

Отже, громадянське суспільство, як ніколи, необхідне для затвердження демократії в Україні. Чим воно більше розвинене, тим легше громадянам захищати власні інтереси, тим більше в них можливості самореалізації в різних сферах громадського життя й тим менша небезпека узурпації влади й здійснення повного контролю за суспільними процесами. На сучасному історичному етапі Українська держава має підходити до формування громадянського суспільства з огляду на специфічні риси українського менталітету. На законодавчому рівні має бути закладена якісно нова модель правової організації життя людини і суспільства, відповідно до якої весь державний і суспільний механізм спрямовується на здійснення і захист прав і свобод людини.

Детальніше наукове дослідження щодо становлення ІГС в Україні буде розглянуто в наступних наукових працях.

Література

1. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина: [монографія] / В. М. Бебик. – К. : МАУП, 2003. – 424 с.
2. Формування громадянського суспільства в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/Krysachenko/9-0-Ukr_Socium.pdf
3. Дзлієв М. І. Основы обеспечения безопасности жизнедеятельности : Курс лекций / М. І. Дзлієв, Н. Н. Потрубач. – М., 1996. – 185 с.

4. Сорос Дж. Утвердження демократії / пер. з англ. О. Коваленка. – К. : Основи, 1994. – 224 с.

5. Левицька Т. В. Проблема становлення громадянського суспільства в контексті забезпечення соціально-політичної стабільності в Україні [Електронний ресурс] / Т. В. Левицька. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej1/txts/LEVICKA.htm>

6. Нижник Н., Лемак В. До питання про форми державного режиму в постсоціалістичних країнах // Зб. наук. пр. НАДУ / За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – Вип. 2. – С. 3-8.

7. Конституція України : затверджена Законом України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

8. Політика. Народні блоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.narodnapravda.com.ua/politics

In the article author analyzes the current state of civil society in Ukraine, indicates the main problems of its formation and marked the main ways of building of an effective and truly democratic civil society in Ukraine. Forms an idea about the system of the general social values which meet Ukrainian traditions and mentality of the nation, reflects the best traditions and general and civilized guidelines for the establishment of efficient and stable relations of the representatives of public and non-public sector to create a civil society in Ukraine which will be oriented at the common good. The author concludes that the civil society is necessary for consolidation of democracy in Ukraine.

Keywords: civil society, self-organization of people, social welfare, civic consciousness, values of the nation, social and political stability, social system, democratic state, society, individual, Ukraine.

В статье автор анализирует современное состояние гражданского общества в Украине, указывает на основные проблемы его становления и отмечает основные пути развития эффективного и действительно демократического гражданского общества в Украине. Формирует представление об общественной системе ценностей, которые соответствуют украинским традициям и менталитету нации, подражают лучшим традициям и общецивилизационные ориентиры для утверждения эффективных и стабильных взаимоотношений представителей государственного и негосударственного секторов для создания в Украине гражданского общества, ориентированного на общественное благо. Автор делает вывод, что гражданское общество необходимо для утверждения демократии в Украине.

Ключевые слова: гражданское общество, самоорганизация населения, общественное благо, гражданское сознание, ценности нации, социально-политическая стабильность, социальная система, демократическое государство, общество, индивид, Украина.